

nir, Beyrut 1987, s. 254; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, II, 77-78; Buhûti, *Keşşâfû'l-kınâ*, III, 229-235, 499, 500, 504, 505, 508, 516-520, 526; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, III, 161-165; Kalyûbî, *Hâşiye 'alâ Şerhi Minhâci't-âlibîn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 219-224; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 157; III, 159, 163, 304, 526, 538; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), IV, 305, 311-313, 315, 317, 324, 328, 329, 331, 501, 505, 566; V, 76, 132, 250, 646, 647, 653; Ali Haydar, *Düerü'l-hükkâm*, İstanbul 1330, I, 593-600; Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Kahire 1960, II, 166-174; Subhî Mahmehânî, *en-Nazarıyyetü'l-'âmme li'l-mucebât ve'l-'ukûd*, Beyrut 1983, s. 427-428; "Vâdî'a", *Mo.F.*, XLIV, 5-7.

İSMAİL CEBECİ

VÂDÎÂŞİ

(الوادي آشي)

Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Câbir b. Muhammed el-Vâdîâşî el-Kaysî (ö. 749/1348)

Tunuslu muhaddis.

Cemâziyelâhir 673'te (Aralık 1274) Tunus'ta doğdu. İbn Câbir olarak da bilinir. Aslen Endülüs'ün Gırnata bölgesinde Vâdîâş (Guadix) şehrindeydi. Babası Muînüddin Câbir tanınmış bir âlim ve tâcir olup Alemüddin es-Sehâvî'nin öğrencilerinden. 632'de (1234-35) Meşrik tarafına seyahate çıkan Câbir sekiz yıldan fazla süren bu ticaret ve ilim yolculuğunun ardından Tunus'a yerleşti; 5 Rebülevvel 694'te (23 Ocak 1295) burada vefat etti. Meşhur seyahat Ebû Muhammed el-Abderî onun talebelerindedir. İlk derslerini babasından alan Vâdîâşî'nin on üçü kadın 279 hocası vardır. Tahsil hayatının ilk yıllarında Ebû'l-Fazl el-Lebîdî ve Ebû'l-Abbas el-Batarnî'den kıraat okudu. Hadis alanındaki en önemli hocaları Tunus Kadısı Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Gammâz, İbn Hârûn et-Tâî ve Kâdîlcemâa İbrâhim b. Abdürrefî et-Tûnisî'dir. Tunuslu birçok âlimin yanı sıra Sebte'deki Azevler yönetiminin kâtabî Ebû'l-Kâsım Halef b. Abdülazîz el-Kabtevri, tarihçi Ebû'l-Abbas Ahmed b. Ahmed el-Gubrîni, Abdülmüheymin el-Hadramî es-Sebtî, *Me'âlimü'l-îmân* müellifi Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ, İbn Rüşeyd, Ebû Muhammed el-Abderî, Tücbî ve Abdullah b. Muhammed et-Ticânî gibi Tunus'a uğrayan âlimlerden ve seyyahlardan da istifade etti. Yirmi yaşlarından itibaren Mağrib, Endülüs ve Meşrik âlimleriyle yazışarak onlardan icâzet aldı. Bu yolla faydalandığı hocaları içinde Dimaşkîlar'ın çokluğu dikkati çekmektedir.

Vâdîâşî, Doğu'ya ve Batı'ya yaptığı ilim yolculuklarıyla (rihle) tanınmaktadır. Doğu'ya yaptığı ve "sâhibü'r-rihleteyn" diye anılmasına sebep olan iki rihlenin ilki 720'li yılların başlarında (1320), ikincisi 734'te (1334) gerçekleşti. İlk rihlesi sırasında 722'de (1322) Dimaşk'ta Zehebî ile görüştü. Bu yolculuktan dönüşünden kısa bir süre sonra Mağrib yolculuğuna çıktı ve 726'da (1326) Gırnata'ya uğradı. Burhâneddin İbn Ferhûn 746'da (1345) Medine'de kendisinden *el-Muvaţta*'ı semâ ettiğini zikretmektedir (*ed-Dibâcû'l-müzheb*, s. 311). Doğu seyahatinde İskenderiye'de Ali b. Ahmed el-Garrâfî; Kahire'de Ebû Hayyân el-Endelüsî, Bedreddin İbn Cemâa; Dimaşk'ta İbrâhim el-Ca'berî, Ebû Muhammed Kâsım b. Muzaffer İbn Asâkir ed-Dimaşkî, Ebû'l-Abbas Şehâbeddin İbnü's-Şihne, İshak b. Yahyâ el-Âmidî; Haremeyn'de Abdullah ed-Delâsî, Radî et-Taberî gibi âlimlerden ders aldı. Birzâlî, Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, Zehebî ve Kutbüddin el-Halebî gibi akranlarıyla ilim alışverişinde bulundu. Mağrib seyahatinde Kosantîne, Bicâye, Mehdiye, Tilimsân, Tanca, Meriye (Almeria) ve Gırnata'ya gitti. Fas'ta İbnü'z-Zeyyât el-Kelâî'den kıraat okudu. Talebelerinden İbn Merzûk el-Hatîb birçok yolculuğunda ona refakat etti. Tunus'ta uzun süre ders veren Vâdîâşî'nin öğrencileri arasında İbn Merzûk el-Hatîb, İbn Haldûn, Ebû Zekerıyyâ İbn Haldûn, İbn Arafe, Bedreddin İbn Ferhûn, Burhâneddin İbn Ferhûn, İbn Cüzey, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, İbnü'l-Lebbân, Ebû'l-Abbas Ahmed İbnü's-Şemmâ, Ebû İshak et-Tenühî ve Muhammed b. İbrâhim el-Meâfirî gibi isimler bulunmaktadır. Genç yaşlarından itibaren hocalarının ve önceki âlimlerin eserlerini istinsah etmeye önem verdiği bilinen Vâdîâşî geçimini ticaretle temin etti, hayatı boyunca resmî görev almadı. 749 (1348) yılında Akdeniz'i çevreleyen bütün ülkelerde görülen veba salgınında hastalanarak bu yılın Rebülevvel veya Receb ayında (Haziran veya Ekim 1348) Tunus'ta öldü. Bes-ta kadılığı yapan ve 752'de (1351) vefat eden Muhammed adında bir oğlu vardır (İbn Hacer, III, 414).

Tunuslu muhaddislerin imamı diye anılan Vâdîâşî'nin (İbn Haldûn, s. 18) rivayetleri üslûbu çok beğenilirdi. Uzun süreli seyahatleri ve Tunus'a uğrayan birçok âlimden istifade etmesi kendisini özellikle hadis alanında tanınan, âlî isnad sahibi bir âlim durumuna getirmesinin yanı sıra Arap dili gibi sahalarda da önemli bir şahsiyetti. Fıkıhta Mâlikî mezhebini benimsemiş, bu mezhebe ait fıkıh kitaplarının riva-

yet silsilelerine dair bir eser telif etmekle birlikte bu ilimde fazla ön plana çıkmadığı zikredilmiştir (Burhâneddin İbn Ferhûn, s. 311-313). Ancak İbn Haldûn gibi bazı öğrencilerine birçok fıkıh kitabını vermiş olması (*et-Ta'rif*, s. 18) onun bu ilimle de ilgilendiğini göstermektedir. Vâdîâşî şiirle de uğraşmış, fakat şiirlerinden günümüze çok az örnek ulaşmıştır.

Eserleri. 1. Bernâmeecü'l-Vâdî'âşî. Endülüs ve Mağrib âlimlerinin biyografilerine ait bernâmeecü telifi geleneğinin en güzel örneklerindedir. Memleketinde ve seyahatlerinde karşılaştığı yahut icâzet yoluyla kendilerinden faydalandığı hocalarını ve onlardan aldığı kitapları tanıttığı eserin ilk bölümünde hocalarına, ikinci bölümünde kitaplara yer verilmiştir. İlk bölüm de ikiye ayrılmış, bizzat talebelik ettiği hocaları ilk kısma, icâzet yoluyla hadis aldıkları ikinci kısma kaydedilmiştir. 238 kitabın tanıttığı ikinci bölümde Kur'an ve kıraat, hadis, tasavvuf, lugat ve edebiyata dair eserler, bunları okuduğu hocalarla rivayet silsilelerini anlattıktan sonra kendi hocalarına ve önceki nesillere ait fihristler ve mu'cemlerden bahsetmiş, âlî isnadlarla aldığı eserleri özellikle belirtmiştir. 720'li (1320) yıllarda yazılan kitaba 744'te (1343) ve daha sonra müellif birtakım ilâveler yapmıştır. İlk defa José Maria Fórneas tarafından Escurial Kütüphanesi'ndeki nüshası (nr. 1726) esas alınarak İspanyolca ve özet halinde neşredilen eser (*al-Andalus*, XXXVIII [Madrid 1973], s. 1-67; XXXIX [1974], s. 301-365) daha sonra farklı kişilerce yayımlanmıştır (nşr. Muhammed Mahfûz, Beyrut 1980, 1981, 1982; nşr. Muhammed Habîb el-Hîle, Mekke 1981). **2. Zâdü'l-müsâtir ve ünsü'l-müsâmir.** Müellifin seyahatlerinde uğradığı şehirleri, buralarda başından geçenleri ve tanıştığı âlimleri anlattığı eserde gördüğü şehirlerin coğrafî, tarihî ve sosyal yapılarını ve şahit olduğu olayları kaydetmiştir (Abdülhay el-Kettânî, I, 465; II, 1117; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, I, 320). Vâdîâşî'nin diğer eserleri de şunlardır: *Tercemetü'l-Kâdî 'İyâz* (talebelik yıllarında kaleme aldığı muhtemelen ilk eseridir); *Esânîdü kütübî'l-Mâlikiyye*; *el-Erba'üne'l-büldâniyye* (gezdiği şehirlerde yaşayan muhaddislerin rivayetlerinden oluşturulmuş bir derlemedir); *el-İnsâdâtü'l-büldâniyye* (seyahatlerinde karşılaştığı âlim ve şairlerin şiirlerini aktardığı eseridir); *et-Takyîd* (İbnü'l-Hâcib'in *el-Makşadü'l-celîl fi 'ilmi'l-Halîl* adlı kasidesi üzerine kaleme alınmıştır); *el-Müselâlat* (Tâceddin Abdülgaffâr b. Abdülkâfî'nin rivayetlerinden ve birta-

VÂDİÂŞİ

kım şiirlerden yapılan bir derlemedir); *et-Tūsâ'ıyyât* (dokuz râvili isnadlarla aktarılan hadislerden meydana getirilen bir kırk hadis derlemesidir) ve *el-Usûriyyât*, *Te'âlîk müfide*, *Urcûze fi ta'bîri'r-rü'yâ*. Ziriklî ve Kehhâle, Vâdîâşî'ye *Dîvânü's-sîr* adlı bir eser nisbet ederse de bu eserin onun hocası İbn Hârûn et-Tâî'ye ait olduğu belirtilmiştir (*Bernâmec*, nşr. Muhammed Mahfûz, neşredenin girişi, s. 22; eserleri için ayrıca bk. *Bernâmec*, nşr. Muhammed Habîb el-Hîle, s. 214; Burhâneddin İbn Ferhûn, s. 313; İbnü'l-Kâdî, I, 103; Abdülhay el-Kettânî, I, 465; II, 882, 1117; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, I, 320; *El²* [İng.], XI, 15).

BİBLİYOGRAFYA :

Vâdîâşî, *Bernâmec* (nşr. Muhammed Mahfûz), Beyrut 1400/1980, s. 96, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 7-31; a.e. (*Bernâmecü İbn Câbir el-Vâdîâşî* adıyla nşr. Muhammed Habîb el-Hîle), Mektepe 1981, s. 100, 214, 275, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-38; Zehebî, *Mu'cemü şüyühü'z-Zehebî* (nşr. Rûhiyye Abdurrahman Süyûfî), Beyrut 1410/1990, s. 274, 488-489; Burhâneddin İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcû'l-müzheb*, Kahire 1329-30, s. 311-313; İbn Haldûn, *et-Ta'rif bi'bn Haldûn* (nşr. Muhammed b. Tâvî et-Tancî), Kahire 1951, s. 18-19, 305; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 106; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, III, 413-414; İbnü'l-Kâdî, *Dürrü'l-hicâl*, I, 102-103; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, V, 200-203; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 465; II, 882, 1116-1118; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifin*, V, 113-117; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, *Kitâbü'l-Ömr fi'l-muşannefât ve'l-mü'el-lifine't-Tünisiyyin* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî – Beşîr el-Bekkûş), Beyrut 1990, I, 319-323; Avâf M. Yûsuf Newâb, *er-Raĥâlâtü'l-Maġribiyye ve'l-Endelüsiyye*, Riyad 1417/1996, s. 124-129; J. M. Fórneas, "El Barnâmaÿ de Muĥammad İbn Ÿâbir al-Wâdi Āşî", *al-Andalus*, XXXVIII, Madrid 1973, s. 1-67; XXXIX (1974), s. 301-365; Mari-bel Fierro, "al-Wâdîâşî", *El²* (İng.), XI, 15.

HALİT ÖZKAN

VÂDİİMÜSÂ

(bk. AYNİMÜSÂ).

VÂDİLKEBİR

(الوادي الكبير)

Endülüs'ün güneyinde bir nehir.

Müslümanların tarihî Betis (Baetis) nehrine verdikleri isim olup günümüzde Guadalquivir (Rio Guadalquivir) diye bilinmektedir. İslâm kaynaklarında el-Vâdî'l-kebir, en-Nehrü'l-kebir, en-Nehrü'l-ekber, en-Nehrü'l-a'zam, en-Nehrü'l-azîm, Nehrü Kurtuba, Nehrü İşbîliye gibi farklı isimlerle kaydedilmiştir. Müslümanların verdiği Vâdilkebir ismi küçük değişikliklere uğrayarak günümüzde Guadalquivir olmuştur. İber yarımadasının güneyinde yer alan nehir taşımacılığa elverişlidir ve yarımadanın önemli nehirlerinden biridir. Kuzeydoğu-güneybatı istikametinde akarak Atlas Okyanusu'ndaki Cadiz körfezine ulaşır; yaklaşık 657 km. uzunluğundadır. Adının başında "vâdî" (guada/i) kelimesinin bulunduğu Vâdişenîl (Genil), Vâdiâhmer (Guadalimar), Vâdilbuluyûn (Guadalbullón), Vâdiayra (Guadaira), Vâdiernillât (Guadalmelleto) gibi çok sayıda kolu vardır. Bekrî'nin Vâdilkebir'den bahsederken, "Kurtuba nehri Vâdî-bitî'dir" ifadesini kullanması (*el-Mesâlik*, I, 239), nehrin eski adının müslümanlarca bilindiğini, fakat Vâdilkebir isminin yaygınlık kazandığını gösterir. Coğrafyacı Strabon'un kaydettiğine göre antik dönemde gemilerin işlediği Vâdilkebir, İslâm döneminde de bu özelliğini sürdürmüştür. Nehir üzerinde İşbîliye ile (Sevilla) Kurtuba (Cordoba) arasında ulaşım ve ticaret için kullanılan gemiler vardı. Bekrî'ye göre Kurtuba büyüklüğünü ve zenginliğini Vâdilkebir kıyısında kurulmasına, yakınındaki madenlere ve vadinin bereketli topraklarına borçludur. Kuzeyden deniz yoluyla gelerek Endülüs sahillerini sıkıştıran Norman tehlikesine karşı Kurtuba'nın güvenliği için II. Hakem'in emriyle 355'ten (966) sonra Vâ-

dilkebir'de donanma bulundurulmaya başlanmıştır (İbn İzârî, II, 239).

Vâdilkebir üzerine Kurtuba'da Roma döneminde yapılan, fakat zamanla kullanılmaz hale gelen köprüyü (Kantaratülvâdî) Semh b. Mâlik el-Havlânî tamir ettirmiştir. Nehir üzerine müslümanlar tarafından ilk defa Semh b. Mâlik'in valiliği döneminde 101 (719-20) yılında Kurtuba'da bir köprü yapıldığı bilinmektedir (*a.g.e.*, II, 26). Şeyhürrabe ed-Dimaşkî ise bu köprünün Zehrâ Köprüsü ismini taşıdığını, Abdurrahman el-Gâfikî'nin valiliği devrinde yapıldığını, 800 zirâ uzunluğunda, 20 bâ' genişliğinde ve 60 zirâ yüksekliğinde olduğunu, yirmi sekiz kemeri ve on dokuz burcu bulunduğunu kaydetmektedir (*Nuĥbeti'd-dehr*, s. 39). I. Hişâm da (788-796) köprüyü tamir ettirmiş ve Vâdilkebir üzerine Kurtuba'da başka bir köprü yaptırmıştır. Makkarî, Hâcib İbn Ebû Âmir el-Mansûr'un 378 (988-89) yılında Vâdilkebir üzerine bir köprü daha inşa ettirdiğini ve yapımı bir buçuk yıl süren köprü için 140.000 dinar harcadığını belirtmektedir (*Nefhu't-tîb*, I, 408). Onun Kantaratülvâdî'yi de onarttığı bilinmektedir. Bu dönemde Endülüs'ün yıllık vergi geliri 3 milyon dinardı (*a.g.e.*, I, 459). Kurtuba'nın yedi kapısından biri Vâdilkebir'e açılan Bâbülvâdî idi.

Vâdilkebir'in sularının yükselmesiyle meydana gelen seller Endülüs'te sık karşılaşılan olaylardan biriydi. İbn İzârî bu konuda önemli bilgiler verir. 182'de (798) I. Hakem dönemindeki büyük sel sonrasında Kurtuba'da Vâdilkebir Köprüsü civarındaki evlerin tamamı tahrip oldu. 288 (901) yılındaki selde ise köprünün ayaklarından biri yıkıldı. 334'te (945-46) meydana gelen büyük sel sırasında su seviyesi Esed Burcu'na kadar yükseldi ve köprünün bir kısmı ile çevresindeki yerler zarar gördü (*el-Beyânü'l-muġrib*, II, 70, 140, 213). 400 (1009-1010) yılında Kurtuba'da nehrin taşması yüzünden üç gün devam eden sel sırasında 1000 kadar evle çok sayıda köprü ve mescid yıkıldı, 5000 kişi öldü ve büyük ziyat oldu (*a.g.e.*, III, 48, 105).

Şerîf el-İdrîsî, Kurtuba ile İşbîliye arasında nehir yoluyla yapılan yolcu ve yük taşımacılığına dikkat çekerek bu yola Tarîkulvâdî adını verir (*Nüzhetü'l-müşâk*, II, 573-574). Müslüman coğrafyacıların kaydettikleri bilgiler, Vâdilkebir'in geçtiği alan üzerinde bulunan yerleşim yerlerinin canlı bir ziraî ve ticarî hayata sahip olduğunu gösterir niteliktedir. Himyerî, Vâdilkebir üzerindeki Kurtuba ve İşbîliye'nin yanı sıra Übezze, Beyyâse (Baeza) ve Beyyâre gibi yerleşim yerlerinin de işlek çarşıları bulun-

Sevilla'da
Guadalquivir
nehri
ve Altın Kule